

DE RECHTVAARDIGE RECHTERS: EEN SLECHT BEWAARD GEHEIM?

Hubert & Jan van Eyck, *Rechtvaardige Rechter*, verblijfplaats onbekend (?)

Dit jaar is het 80 jaar geleden dat de Rechtvaardige Rechters, één van de panelen van het Lam Gods, ontvreemd werden. En een verjaardag moet gevierd worden, waardoor er tal van activiteiten door gingen niet alleen in Gent, maar ook in steden die door de betrokkenheid meenden recht te hebben op hun aandeel in de viering. In de lente van 2014 stond Wetteren in het teken van het gestolen paneel. Inmiddels is de diefstal deel gaan uitmaken van het patrimonium, waarbij volksvermaak zeker niet mag ontbreken. Een voorbeeld hiervan waren de historische rondleidingen, culinaire wandelingen, een digitale wandeling en een zoektocht naar het paneel. Bij een vijftal Wetterse restaurants kon men genieten van het 'Rechtvaardige Rechtersmenu'.

Toen wij tussen 1985 en 1990 de geschiedenis van het Lam Gods, gebaseerd op authentieke documenten, publiceerden in Ghendtsche Tydinghen, werd ook deze van de diefstal en verdere documenten in verband hiermee opgenomen in onze uitgebreide en langdurige publicatie “De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods”. Het viel ons toen reeds op hoeveel mensen begaan waren met deze diefstal en hoeveel mensen dachten te weten waar het gestolen paneel van de ‘Rechtvaardige Rechters’

verborgen zat. Het stond toen al vast dat het paneel de Rechtvaardige Rechters een Gentse mythe was geworden.

Het spektakel kon niet op en het volksvermaak was groot totdat er in deze uitzonderlijke euforie ook mensen bij betrokken werden die hierdoor benadeeld werden.

De verklaringen van Paul De Ridder in de Standaard van 28 maart 2014 ll. hebben in Gent geleid tot een heksenjacht en hebben verder – behalve personen die in discredit werden gebracht – tot heden niets concreets opgeleverd.

Volgens geruchten die De Ridder opgevangen had, zou het paneel verborgen zitten bij de erfgenamen van de oud-minister August De Schrijver, er wordt hierbij verwezen naar oud-senator Marcel Storme en zijn vrouw Godelieve, de dochter van de minister. Elke Gentenaar die zich bezig houdt met het Gents patrimonium weet dat dit koppel één van de krachten is voor het behoud van het kunstpatrimonium van de Arteveldestad. Jarenlang hebben zij zich ingezet en gaven hun steun voor bedreigde monumenten. Hun zoon Matthias volgde hun spoor en riep in dit verband reeds meermaals het schepencollege tot verantwoording.

Om tot een eerlijk oordeel te komen en dit met oog op een mogelijke herontdekking van het paneel, willen we het bewijsmateriaal van De Ridder nader beschouwen. Een belangrijke vondst was de kleurenfoto van het gestolen paneel dat genomen is in het restauratieatelier van het Louvre te Parijs. Vóór 1934 – de datum van de diefstal – is geen kleurenfoto van het schilderij bekend.

Om een beter inzicht te krijgen van de diefstal en de dieven, geven we - gebaseerd op onze hoger vermelde publicatie - de belangrijkste feiten weer.

Jef Van der Veken, Rechtvaardige Rechter, Gent, Sint-Baafskathedraal

Tijdens de nacht van 10-11 april 1934 werden twee panelen met als voorstelling St.-Jan-Baptist en de Rechtvaardige Rechters van Van Eyck's Lam Godsretabel uit de Vytkapel in de St.-Baafskathedraal gestolen.

Vanuit Antwerpen werd op 30 april 1934 een getypte brief, ondertekend D.U.A., verstuurd aan de Gentse bisschop. De schrijver vroeg als losgeld 90 biljetten van 10.000 Fr. en 10 biljetten van 1.000 Fr. voor de teruggave van de Rechtvaardige Rechters. Ter bewijsvoering zou hij het Johannespaneel terugbezorgen. De onderhandelingen zouden verder verlopen via advertenties in de krant La Dernière Heure, wat nadien ook gebeurde. Deze brief was getypt met

een Royal, een schrijfmachine met een opvallend klein lettertype. Arsène Goedertier, directeur van de Wetterense Tekenacademie, had deze schrijfmachine bij Henri Ureel in de Gentse Vlaanderenstraat gehuurd onder de naam van Van Damme, woonachtig te Dendermonde voor 1500 Fr. Commissaris Antoon Luysterborg, werd belast met het onderzoek. Merkwaardig is dat niet in het begin, maar pas veel later een grondig onderzoek werd gevoerd i.v.m. deze schrijfmachine. In die periode was er maar een beperkt aantal winkels die schrijfmachines verkochten in Vlaanderen.

Na talrijke onderhandelingen werd een afspraak gemaakt om het losgeld te overhandigen in het huis van pastoor Meulepas van de Antwerpse St.-Laurentiusparochie aan de Marktgravenlei 95. Het Johannespaneel was inmiddels teruggegeven. Het werd gevonden in het depot van het bagagekantoor in het Noordstation te Brussel. Het losgeld werd op 14 juni 1934 om 16u 20 overhandigd. In plaats van het volledige losgeld zat in het pakje enkel 2 biljetten van 10.000 FR en 5 van 1.000 FR. en een briefje waarop stond dat het onmogelijk was om het bedrag bij elkaar te brengen. Zeer merkwaardig was dat de ontvanger die het losgeld kwam ophalen niet geschadwd of

gevolgd werd. In die periode waren er relatief nog zeer weinig auto's en in de stad reden deze amper 30km/u. Nadien zal blijken dat het ging om een taxi-chauffeur terwijl de eigenlijke dief in de taxi bleef wachten. Na talrijke onderhandelingen met de dief, nog steeds via La Dernière Heure (deze advertenties werden toch op één of andere manier bezorgd en betaald aan de krant), werd tussen 6 en 13 september door de overheid beslist om de zaak te stoppen. Gerechtigheid zou haar beloop nemen.

Twee maanden later op 25 november werd tijdens een toespraak in

Dendermonde Arsène Goedertier onwel. Merkwaardig was dat Goedertier meteen wist dat hij ging sterven, daar hij aan de advocaat Joris de Vos meedeelde, dat hij de enige was die wist waar het gestolen paneel zich bevond. Hij eindigde met de woorden "...in mijn bureau ...schuifken ...kast...". Joris De Vos deelde dit mee aan Jozef Van Ginderachter, voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Dendermonde, en samen besloten ze zelf het onderzoek te voeren. Toen zij het bureau onderzochten waren de betreffende aanduidingen reeds verdwenen. Op 29 november werd Arsène Goedertier begraven en dezelfde dag overleed even plotseling Achiel de Swaef die eveneens in het complot zat. Ook Jozef Lievens, een derde betrokkene, werd die morgen plots ziek en overleed kort nadien op 2 maart 1935. De vraag die hier zich tevens stelt, was er geen verband tussen deze sterfgevallen en het beëindigen van de onderhandelingen of moet dit gezien worden als een toevallige samenloop van omstandigheden?

Daar het onderzoek van Jozef Van Ginderachter niets opleverde, werd op 27 december 1934 De Heem, procureur des Konings te Gent, op de hoogte gebracht. Commissaris Luysterborch stelde zonder succes te Wetteren een onderzoek in. Later beweerde de commissaris dat hij het gestolen paneel niet had kunnen terug vinden omdat Van Ginderachter hem laattijdig gewaarschuwd had.

Vrij vlug werd bij gebrek aan bewijzen op 2 maart 1937 de zaak van de diefstal van de Rechtvaardige Rechters onopgelost geklasseerd.

Vanaf 1938 begon Jozef Van der Veken aan de kopie van het gestolen paneel. In het begin kopieerde hij naar het paneel van de 16de eeuwse kopie van Michiel van Coxie. In 1938 werkte de restaurateur niet in de Vytkapel, maar in de nabij gelegen sacristie van de Gentse hoofdkerk. In vergelijking met het origineel bracht de kopiist bewust enkele veranderingen aan op de kopie die thans nog opgesteld is in het retabel: het gezicht van de achterste rechter kreeg de gelaatstreken van Leopold III; de ring die de tweede ruiters tussen de vingers had, ligt op de grond; de te grote boord van deze ruiters die het gelaat van de volgende rechter verborg, werd verkleind; bijkomstige versieringen werden veranderd, enz. In 1945 voltooide Van der Veken de kopie. Ondanks het staaltje van virtuositeit die Van der Veker leverde, bemerken we thans een duidelijk kleurverschil tussen de kopie en de andere panelen van het beneden register van het Lam Gods o.a. in de hemelpartij.

Tijdens recente debatten over het gestolen paneel werd reeds verscheidene malen verwezen naar het feit dat tijdens de tweede wereldoorlog het paneel van de Rechtvaardige Rechters herontdekt werd. Wat is hiervan waar?

In augustus 1941 werd de Duitse Oberleutenant Henri Koehn van de Militärverwaltungsrat Kunstschutz Abteilung aangesteld om een onderzoek in te stellen naar het gestolen paneel van het Lam Gods. Hitler beschouwde het gegeven (?) Gentse retabel als het bewijs van de onderdanigheid van de Vlamingen, en wilde het retabel opstellen in één van zijn optrekjes. Het probleem was dat er een paneel ontbrak, wat storend was. Na een onderzoek te Wetteren begon Koehn te zoeken naar het paneel in de Gentse hoofdkerk. De weduwe van Goedertier zou hem verklaard hebben, dat haar man kort na de diefstal gezegd had, dat de kathedraal de meest geschikte plaats was om het gestolen paneel te verbergen. In 1983 vermeldde Cels in zijn boek “De roof van de Rechtvaardige Rechters” dat een vrouw uit Brecht van een Duits militair, die bij de opzoeking betrokken was, vernomen had dat op het einde van 1941 Henri Koehn het gestolen paneel van de Rechtvaardige Rechters gevonden had in de kathedraal. Daar niemand het voordien ontdekt had, wilde de Oberleutenant het paneel in zijn schuilplaats laten zitten tot kort voor het transport ervan naar Duitsland. Toen Koehn het schilderij wilde tevoorschijn halen, stelde hij vast dat het opnieuw gestolen was. Die nalatigheid is Koehn duur komen te staan, want hij werd kort nadien naar het Oostfront gestuurd. Indien dit juist is, dan mag men aannemen dat de weduwe van Goedertier wel degelijk wist waar het paneel verstopt was en dit in tegenstelling tot haar verklaring aan Luysterborch.

Waren er omstandigheden (angst) die hierbij een rol hebben gespeeld, waardoor de weduwe geremd was om de waarheid te vertellen?

Cels verhaalt dat Leo De Kesel, vicaris-generaal van het bisdom Gent, het gestolen paneel met eigen ogen had gezien. Nadien bevestigde de vicaris-generaal aan mij persoonlijk dit verhaal. Indien het hoger vermelde verhaal juist is, is het zeer goed mogelijk dat De Kesel, die op 22 december 1941 benoemd werd tot erekanunnik, geholpen heeft bij het verdwijnen van het paneel uit de kathedraal. Het is zeer goed mogelijk dat hij, vanaf een veilige plek, het doen en het laten van de Duitsers heeft gade geslagen.

Indien we de hoger vermelde stelling volgen, waarvoor we behalve de verklaring van de vicaris-generaal geen enkele bewijsvoering voor hebben, dan gaat de gedachtegang naar een patriotistische daad die wilde voorkomen dat het paneel in handen van de Duitsers viel.

Hierbij willen we opmerken dat tijdens deze periode August De Schryver niet in België, laat staan te Gent verbleef. Samen met acht andere ministers was hij reeds in 1940 naar Frankrijk afgereisd. De exodus ging over Le Havre,

Rouen, Poitiers, Bordeaux en Vichy in onbezett Frankrijk. In het begin van 1941 contacteerde De Schryver vanuit Frankrijk Pierlot om zich bij de regering in Londen te kunnen vervoegen. Het duurde nog tot juli 1942 vooraleer hij er in slaagde Frankrijk te verlaten en via Spanje en Portugal Londen te bereiken. In Engeland aangekomen werd de vooroorlogse minister van Economische Zaken niet onmiddellijk opgenomen in de regering in ballingschap. In oktober 1942 kreeg hij van Pierlot de opdracht om samen met de Belgische ambassadeur, de oud-premier G. Theunis, met Amerika te onderhandelen over problemen en overeenkomsten van financieel-economische aard. Na vijf maanden keerde De Schryver even naar Londen terug, maar van maart tot einde april 1943 volbracht hij een nieuwe missie in de Verenigde Staten.

In 1963 meende een Brugs inspecteur, gebaseerd op de brieven van Goedertier, te weten waar het Lam Gods zich bevond, nl. in de Gentse kathedraal. Door tussenkomst van Théo Lefèvre wou hij een onderzoek laten instellen in de kathedraal. Opvallend was dat dit onderzoek verhinderd werd door de tussenkomst van Leo De Kesel.

De vraag blijft hier nog steeds op welke manier de link kan gelegd worden met Parijs en het Louvre?

Op 23 november 1971 verscheen in de “Knack” het artikel “De man die het geheim van het gestolen paneel in handen had”. Hierin werd gesteld dat Monseigneur De Kesel, het paneel de Rechtaardige Rechters in 1941 voor de neus van Oberleutnant Koehn uit zijn schuilplaats kon laten verdwijnen. Het zat verborgen onder de trappen die leiden naar het hoogkoor, dat alleen te bereiken was via de crypte. Nu berustte het paneel in een kluis van een museum in Parijs, waarover Max Winders meer kon vertellen. Max Winders was tijdens de tweede wereldoorlog belast met de conservatie van de Belgische kunstschatten in Frankrijk. Hier past het verhaal van De Ridder die verhaalt dat het Louvre een kleurenfoto bezit van het gestolen paneel. Kort na de oorlog had Winders koning Leopold III persoonlijk op de hoogte gebracht van de verblijfplaats van het gestolen paneel. Volgens Winders zou de vorst hierop geantwoord hebben dat dit kon wachten, daar er toen belangrijke zaken op orde gesteld moesten worden. Op dat ogenblik woedde de koningskwestie volop.

Was dit interview een laatste poging van een oude man die voor zijn dood nog zijn geheim wilde bekend maken? Max Winders overleed op 9 oktober 1982

te Antwerpen.

Op dat ogenblik werd zijn verhaal afgedaan als iemand die nog eens in de belangstelling wilde komen en er ook in geslaagd was. Wie was die persoon, over wie weinig terug te vinden is? Tijdens zijn leven werd deze man overladen met eretitels. Hij was een zeer goede vriend van het koningshuis. Reeds tijdens de eerste wereldoorlog had hij zich verdienstelijk gemaakt door het goud van de Nationale bank en de Koninklijke familie in veiligheid te brengen. Naast tal van vooraanstaande functies in het Antwerps culturele leven was hij tevens lid van de Académie Française, uitzonderlijk voor een buitenlander.

Als wij deze gegevens aanvaarden dan moeten we het gestolen paneel van de Rechtvaardige Rechters niet zoeken bij een eerbare Gentse familie, die reeds een grote verdienste heeft inzake het behoud van Gents kunstpatrimonium, maar in de Franse hoofdstad waar het onderzoek een aanvang kan nemen bij het Louvre.

Rudy van Elslande